

Katarzyna Kalisz

Narodowe Archiwum Cyfrowe, Warszawa

Spuścizna audiowizualna Jerzego Ficowskiego w zasobie Narodowego Archiwum Cyfrowego

Niniejszy artykuł ma na celu jedynie popularyzację zawartości spuścizny audiowizualnej Jerzego Ficowskiego przechowywanej w Narodowym Archiwum Cyfrowym (NAC), wskazanie i krótką charakterystykę tych materiałów archiwalnych, które sam wytworzył, lub których był bohaterem¹.

Mówiąc o życiu i twórczości Jerzego Ficowskiego nie można zapomnieć o pozostawionej przez niego spuściznie: spuściznie nie tylko słowa pisanego, ale też dźwięku i obrazu. W NAC przechowywana jest jej część audiowizualna, na którą składa się ponad dwa i pół tysiąca fotografii (odbitek pozytywowych, negatywów czarno-białych i kolorowych, diapozytywów kolorowych), sto trzydzieści taśm szpulowych, kaset magnetofonowych i płyt CD z nagraniami dźwiękowymi, sześćdziesiąt taśm światłoczułych (8 mm, 9,5 mm, 16 mm), kaset VHS i płyt DVD z zapisami filmowymi oraz dyskietki z plikami tekstowymi. Od 2009 r. spuścizna była przechowywana w archiwum, jako depozyt², zaś dzięki darowiźnie dokonanej w 2015 r. przez panią Elżbietę Ficowską, przeszła na własność NAC³. Mowa o spuściznie, w której znajdują się materiały zgromadzone i wytworzone przez człowieka o niezwykle rozległych zainteresowaniach, a także człowieka, który dbał o zachowanie świadectw przeszłości. Wiele z jego pasji znalazło swoje odzwierciedlenie w prezentowanym zbiorze.

Nośnikiem informacji najliczniej reprezentowanym w spuściznie są fotografie: oryginały i ich późniejsze kopie, reprodukcje prac plastycznych czy fotokopie dokumentów. Zdjęcia wykonał Jerzy Ficowski, i inni, znani autorzy: Czesław Bańkowski, Norbert Boronowski, Erazm Ciołek, Jerzy Dorożyński, Benedykt Jerzy Dorys, Irena Jarosińska, Jan Kosidowski, Janusz Krippendorf, Tomasz Michalak.

¹ NAC, Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego (65) – materiały wchodzące w skład tego zespołu archiwalnego zostały zdigitalizowane; kopie cyfrowe są udostępniane w siedzibie archiwum (pomoc archiwalne: spisy robocze).

² NAC, Archiwum Zakładowe, znak sprawy: NAC-52-7-09.

³ Tym samym na rzecz Skarbu Państwa (Umowa nr 9/2015 darowizny nośników Spuścizny audiowizualnej Jerzego Ficowskiego z dn. 11.03.2015 r.); Księga Nabytków NAC nr: 905/2015, 906/2015, 907/2015, 908/2015, 909/2015, 910/2015.

Wiele fotografii odzwierciedla zainteresowania badawcze Jerzego Ficowskiego⁴. Są tu więc niezwykle ważne dla jego pracy i twórczości piśmienniczej fotografie cygańskie: zarówno negatywy, jak i odbitki pozytywowe. Wiele z nich Ficowski wykonał osobiście podczas podróży z taborem. Zdjęcia autorstwa Ficowskiego⁵ pokazują życie codzienne tych ludzi, są portrety i fotografie sytuacyjne dzieci i dorosłych. W niektórych z nich uderza wręcz bezpośredniość, wyraźny jest brak dystansu pomiędzy fotografem a modelami, a efekt taki nie jest łatwy do osiągnięcia nawet dla profesjonalisty.

Ryc. 1. Autor: J. Ficowski
(Narodowe Archiwum Cyfrowe, zespół nr 65
Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego,
sygn. rob. neg. 1 fot. 36)

Przedstawiając fotografie pozostawione przez Jerzego Ficowskiego nie można nie wspomnieć o zdjęciach ilustrujących jego teksty publikowane w latach 1956–1957 w tygodniku „Świat”⁶. Jest ich kilkadziesiąt: negatywów⁷ i odpowiadających im odbitek pozytywowych. Niektóre z nich to bardzo udane portrety starych ludzi, przemawiające samym obrazem bez towarzyszącego im tekstu, stanowiące studium ostatniego etapu życia człowieka – starości.

⁴ W spuściźnie znajdują się także zgromadzone przez Ficowskiego fotografie dotyczące tematyki żydowskiej.

⁵ W spuściźnie zachowały się negatywy na błonie w formacie 36x24 mm, sygn. rob.: neg 1, negatywy 1.

⁶ Wydane w 1959 r. przez Wydawnictwo Czytelnik: J. Ficowski, *Wspominki starowarszawskie. Karty z raptularza*, Warszawa 1959.

⁷ NAC, Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego (65), negatywy na błonie w formacie 36x24 mm, sygn. rob.: koperta 19.

Ryc. 2. Autor: J. Ficowski
(Narodowe Archiwum Cyfrowe, zespół nr 65
Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego,
sygn. rob. koperta 19 fot. 17)

Ryc. 3. Autor: J. Ficowski
(Narodowe Archiwum Cyfrowe, zespół nr 65
Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego,
sygn. rob. koperta 19 fot. 76)

Ryc. 4. Autor: J. Ficowski
(Narodowe Archiwum Cyfrowe, zespół nr 65
Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego,
sygn. rob. koperta 19 fot. 40)

Dla dopełnienia obrazu tej części twórczości Ficowskiego można przytoczyć fragment listu poety do wydawnictwa „Czytelnik” z prośbą o wydanie artykułów w formie książkowej. Jerzy Ficowski pisze, że *Karty z raptularza* to: „...parostronicowe szkice literackie o ostatnich Mohikanach dawnego obyczaju, żyjących dziś jeszcze wśród nas. Każdy ze szkiców zilustrowany jest wykonaną przeze mnie fotografią. Zarówno treść „*Kart z raptularza*”, jak i ich fotograficzne dopełnienie ma charakter dokumentu, utrwalającego głównie przejawy wygasającego folkloru miejskiego a także wiejskiego. Każda z kart mówi o jakiejś konkretnej, autentycznej postaci, żyjącej do dziś lub do niedawna reprezentującej bądź to jakąś niknącą lub zanikłą profesję, bądź to będącej nosicielem resztek wymarłych obyczajów, bądź też stanowiącej żywe źródło cząstki naszej przeszłości narodowej. Ludzie ci to na przykład doróżkarz warszawski, opiekunka gołębi staromiejskich, stary kolejarz z podwarszawskiej kolejki”⁸.

Fot. 5. Autor: J. Ficowski
(Narodowe Archiwum Cyfrowe, zespół nr 65
Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego,
sygn. rob. koperta 19 fot. 68)

Fot. 6. Autor: J. Ficowski
(Narodowe Archiwum Cyfrowe, zespół nr 65
Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego,
sygn. rob. koperta 19 fot. 13)

⁸ List J. Ficowskiego do Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik” w Warszawie (brak daty, kopia masz.).

W spuściznie Jerzego Ficowskiego nie mogło zabraknąć materiałów dotyczących Brunona Schulza. Znajdują się tu zdjęcia wykonane przez Jerzego Ficowskiego podczas wycieczki do Drohobycza⁹. Ficowski upamiętniał na tych fotografiach miejsca związane z życiem i twórczością Schulza. Jest też wiele reprodukcji prac plastycznych Schulza, podobnie jak Witolda Wojtkiewicza – kolejnej fascynacji Jerzego Ficowskiego.

Wśród fotografii zwracają uwagę portrety i zdjęcia sytuacyjne z wielu okresów życia Jerzego Ficowskiego. Od czasów dzieciństwa, przez wiek młodości, dojrzały i okres starości. Jest bardzo dużo fotografii rodzinnych małego Jurasia z siostrą, rodzicami i dalszą rodziną. Wiele zdjęć pochodzi z okresu, gdy Jerzy Ficowski już sam miał dzieci. Ciekawostką jest album fotograficzny przodków Jerzego Ficowskiego ze strony ojca i matki. Kilkadziesiąt fotografii sportretowanych krewnych, wśród nich najstarsza wykonana w 1868 r. Jest to swego rodzaju drzewo genealogiczne Jerzego Ficowskiego. Uwagę zwraca – na pierwszej stronie albumu – notatka poety¹⁰, któremu zależało, aby pamięć o jego korzeniach nie uległa zapomnieniu. Znajdują się tutaj również zdjęcia i kolorowe slajdy z podróży zagranicznych do Paryża i Wenecji oraz wycieczek w góry.

W części spuścizny Jerzego Ficowskiego, na którą składają się nagrania dźwiękowe, są też rejestracje prywatne – rodzinne: rozmowy taty z roczną Anią, rozmowa z córką o grzybkach¹¹. Są też monologi: Jerzy Ficowski snuje wspomnienia o swoim ojcu, o książkach, o kontaktach z Julianem Tuwimem, o twórczości żydowskiej, o pisarstwie, o własnych książkach¹². Ficowski zgromadził również wywiady radiowe, w których poruszał tematykę swoich zainteresowań badawczych dotyczących i.in. Brunona Schulza (np. *Mój Bruno Schulz* z cyklu „Zapiski ze współczesności”¹³), Witolda Wojtkiewicza, tematyki cygańskiej, jak np. audycja radiowa pt. *Kolczyki Papuszy*¹⁴ o życiu i twórczości Bronisławy Wajs. Są tu również judaika – przekłady poezji żydowskiej o Zagładzie, a także pieśni żydowskie z 1973 r.¹⁵

Jerzy Ficowski zgromadził audycje nagrane nie tylko przez Polskie Radio, są tu też materiały francuskiego Radia Libre¹⁶, jest audycja w języku niemieckim i w języku hebrajskim, można też wysłuchać rejestracji dźwiękowych z wieczorów poetyckich¹⁷; są nagrania, na których poeta Jerzy Ficowski czyta swoje wiersze.

Omówienie części filmowej spuścizny należałoby zacząć od produkcji wyreżyserowanej przez Pawła Woldana pt. *Amulety i definicje* z 1998 r., a właściwie materiałów

⁹ NAC, Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego (65), sygn. rob.: negatywy 1.

¹⁰ Notatka następującej treści: „Własność Jerzego Ficowskiego. Fotografie mojej rodziny ze strony Ojca i Matki Tadeusza Ficowskiego i Haliny Ficowskiej ze Średnickich (recte: Średnickich), 1972”.

¹¹ NAC, Archiwum audiowizualne Jerzego Ficowskiego (65), sygn. rob. 9.

¹² Tamże, sygn. rob. 23.

¹³ Tamże, sygn. rob. 36, 40.

¹⁴ Tamże, sygn. rob. 27.

¹⁵ Tamże, sygn. rob. 6.

¹⁶ Tamże, sygn. rob. 48a, 48b.

¹⁷ Tamże, sygn. rob. 4.

roboczych do tego filmu¹⁸ nakręconych rok wcześniej, kilkugodzinnej audiowizualnej rejestracji opowieści Jerzego Ficowskiego o jego życiu, twórczości i zmaganiach z procesem twórczym, o pasjach... Tutaj znaczenie ma nie tylko wypowiedane słowo, ale też uchwycenie wyrazu twarzy opowiadającego, spojrzenie sięgające daleko w przeszłość. Ważne są też zapisy pokazujące Jerzego Ficowskiego opowiadającego o przedmiotach, które darzy uczuciem, o relacjach z Papuszą, o rodzinie, o dzieciach. Na rejestracjach widać, że jest przepełniony empatią do wszystkich wykluczonych, skrzywdzonych niewinnie, uciskanych mniejszości, że przytłacza go niezawinione ich cierpienie.

Chronologicznie najstarsze są filmy rodzinne z lat 1930–1936 nakręcone przez Józefa Federowicza, wujka Jerzego Ficowskiego¹⁹. Widać na nich małego Jerzego, jego siostrę Krystynę i rodziców. Na późniejszych zarejestrowana została np. rozmowa Jerzego Ficowskiego z córeczką²⁰, czy jedno z ważnych wydarzeń rodzinnych z jakże wymownym opisem na taśmie VHS: „Mała Ania i jej ślub”²¹. W spuściźnie znajdują się rejestracje spektakli teatralnych, koncertów klezmerskich²². Są tu również zapisy video wieczorów poetyckich i spotkań literackich Jerzego Ficowskiego²³, podczas których uczestnicy zadają pytania o jego twórczość, o dzieciństwo, biografie, inspiracje. W 1999 r. Jerzy Ficowski otrzymał tytuł Człowieka Pogranicza, zaś w jego archiwum zachowały się rejestracje z tej uroczystości²⁴.

Audiowizualna spuścizna Jerzego Ficowskiego jest niezwykle różnorodna pod względem rodzaju nośników. Jej najstarsza część wymaga specjalnego potraktowania: przeprowadzenia konserwacji właściwej dla zachowania zapisanych treści na tak wrażliwym materiale, jakim jest taśma światłoczuła czy klisza fotograficzna. Dzięki tym zabiegom uda się zachować i zabezpieczyć informacje dla kolejnych pokoleń badaczy oraz użytkowników zainteresowanych życiem i twórczością Jerzego Ficowskiego.

W Narodowym Archiwum Cyfrowym przechowywana jest część audiowizualna spuścizny Jerzego Ficowskiego: fotografie, nagrania dźwiękowe i filmy. Nośnikiem informacji najliczniej reprezentowanym w spuściźnie są fotografie. Wiele z tych materiałów odzwierciedla zainteresowania badawcze Ficowskiego. Są tu fotografie cygańskie (wykonane przez niego podczas podróży z taborem), judaika, materiały dotyczące Witolda Wojtkiewicza, Brunona Schulza (zwłaszcza te, które Ficowski zrobił podczas pobytu w Drohobyczu), fotografie autorstwa Jerzego Ficowskiego ilustrujące teksty zebrane w tomie pt.: *Karty z raptularza*, portrety i zdjęcia sytuacyjne samego Ficowskiego oraz jego najbliższej rodziny. W części spuścizny Jerzego Ficowskiego, na którą składają się nagrania dźwiękowe, są rejestracje prywatne, monologi, wywiady radiowe, judaika, zapisy wieczorów poetyckich. Do części filmowej spuścizny należą filmy rodzinne z lat 1930–1936, rejestracje spektakli teatralnych, koncertów klezmerskich,

¹⁸ Tamże, sygn. rob. 4, 61.

¹⁹ Tamże, sygn. rob. 4, 5, 6, 7.

²⁰ Tamże, sygn. rob. 60.

²¹ Tamże, sygn. rob. 54.

²² Tamże, sygn. rob. 10.

²³ Tamże, sygn. rob. 4.

²⁴ Tamże, sygn. rob. 1, 8.

wieczorów poetyckich i spotkań literackich Jerzego Ficowskiego, rejestracja video z uroczystości nadania Ficowskiemu tytułu Człowieka Pogranicza, materiały robocze do filmu Pawła Woldana pt. *Amulety i definicje* z 1998 r.

Audio-visual legacy of Jerzy Ficowski found in the National Digital Archives

Abstract

The National Digital Archives stores the audio-visual contents of Jerzy Ficowski's legacy – photos, audio recordings, and films. The most numerous type of data found there are photographs. Many of the photos are representative of Ficowski's research interests. There are Gypsy photos (especially those taken by him while traveling in Gypsy caravans), Judaica, photos regarding Witold Wojtkiewicz and Bruno Schultz (particularly those taken by Jerzy Ficowski during his stay at Drohobych), photos taken by Ficowski as illustrations for „Karty z raptularza”, portraits and photos of Jerzy Ficowski himself and of his family.

As far as audio recordings are considered, there are private records, monologues, radio interviews, Judaica, and recordings of poetry readings. Another important preserved form of Ficowski's legacy are films of his family, recorded between 1930 and 1936, records of performances, klezmer concerts, poetry readings, video relation of the ceremony of awarding him with the “Man of Borderland” title, and drafts for film of Paweł Woldan “Amulety i definicje” (1998).

Słowa kluczowe: spuścizna audiowizualna, spuścizna, fotografia, film, nagranie dźwiękowe, cyganiana, Karty z raptularza, Amulety i definicje

Key words: audio-visual legacy, legacy, photography, film, audio recordings, Cyganiana, Karty z raptularza, Amulety i definicje

Katarzyna Kalisz

Narodowe Archiwum Cyfrowe, Warszawa
katarzyna.kalisz@nac.gov.pl